

Bez obzira na ovu posljednju primjedbu, valja reći da je ova monografija J. Kecman značajan prilog historiografiji radničkog pokreta u Jugoslaviji, a posebno važna za svakog budućeg istraživača ženskog pokreta i sudjelovanja žena u radničkom pokretu i ženskim organizacijama jer je otvorila uvid u probleme i dala putokaz svima onima koji obrađuju taj aspekt radničkog pokreta i ženski pokret u cjelini.

Bosiljka Janjatović

DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb, 1980, 394 str.

Knjiga dra Dragutina Pavličevića, višeg znanstvenog suradnika u Odjelu za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti u Zagrebu, izašla je u seriji »Biblioteke znanstvenih radova« u izdanju Sveučilišne naklade Liber i Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu.

Osim dobrog poznavanja literature, autor se u svom radu služio nobjavljenom arhivskom građom iz Hrvatske, te suvremenim novinskim i dokumentarnim tekstovima (izvještajima, spomen-knjigama i brošurama).

Taj rad — koji je pod naslovom »Narodni pokret, seljački nemiri i bune u Hrvatskoj 1883. godine« obranio 1976. kao doktorsku disertaciju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu — Pavličević je obradio u osamnaest poglavlja, svrstavši ih u pet dijelova međusobno povezanih u jedinstvenu cjelinu. Raspravljajući najprije o gospodarskim, društvenim i političkim pitanjima u Hrvatskoj, a zatim tražeći u njima izvor nemira i buna 1883, autor nije primijenio isključivo kronološki oblik izlaganja već poglavito problematski.

Nakon sažetog predgovora autor je dao kritički historiografski pregled. Smatrajući s pravom da su nemiri 1883. bili »jedna od prijelomnih točaka hrvatske povijesti druge polovice XIX stoljeća i najveći socijalno-politički pokret od 1848. do 1903«, autor je ispravno zaključio da »narodni pokret, nacionalno i političko jedinstvo, koje je tada došlo do izražaja, kao i nemiri i bune u selima i gradovima, nisu našli većeg odjeka« u povijesnoj literaturi.

Autor je narodnom pokretu u Hrvatskoj 1883. pristupio kao socijalnom pokretu nižih slojeva pučanstva. Ali prije prelaska na zadanu temu, on je u prvom opširnom dijelu knjige raspravljao o prilikama u Hrvatskoj prije narodnog pokreta (od 1873. do 1883), smatrajući s pravom da se samo »sveobuhvatnom analizom gospodarskoga, društvenog i političkog života u Hrvatskoj i njenih odnosa prema Ugarskoj« mogu »otkriti uzroci nezadovoljstva, izbijanje demonstracija, nemira i seljačkih buna, odnosno nacionalnog, protumadarskog pokreta u cjelini«. U tom temeljito obrađenom dijelu knjige, autor je — raspravljajući o gospodarskim i financijskim prilikama, agrarnoj krizi i njenim posljedicama u Hrvatskoj sedamdesetih i osamdesetih godina XIX stoljeća (o mijenjanju posjedovnih odnosa, promjenama u načinu proizvodnje i potrošnje, raspadanju obiteljskih zadruga, povećanju poreznih obaveza, osiromašenju pučanstva, te općem raslojavanju društva) — pokazao njenu gospodarsku, privrednu i tržišnu nerazvi-

jenost i nepovezanost, te pomanjkanje sredstava za investiranje u nove pogone. Ocijenio je da Hrvatska nije bila ni financijski ni gospodarski neovisna o Ugarskoj, pa budući da je svako nastojanje daljnjeg razvoja u Hrvata u gospodarskom, financijskom i kulturnom pogledu nailazilo u Mađara na otpor — sva su ta pitanja dobivala ne samo klasni već također nacionalni i protumađarski značaj. Pritisak Mađara osobito se očitovao na području financija, a imenovanjem Mađara A. Dávida potkraj 1879. za ravnatelja financija za Hrvatsku počela je otvorena mađarizacija i povećanje poreza koji je išao u zajedničku blagajnu, ali o njenim prihodima i rashodima Hrvatskoj nisu dostavljani podaci.

Raspravljajući o državnom položaju Hrvatske i političkim prilikama u njoj, autor je istakao da se — osim u financijama, željeznicama, poreznoj politici i drugim gospodarskim granama — mađarski pritisak očitovao i u kršenju Hrvatsko-ugarske nagodbe sužavanjem hrvatske autonomije, smjenjivanjem bana I. Mažuranića i dovođenjem na bansku čast bivšeg unionista L. Pejačevića. Kršenje Nagodbe najviše je bilo izraženo u nametanju mađarskog jezika u zajedničkim službama, na željeznicama, pošti i financijama, čemu su se hrvatski narodnjaci odlučno suprotstavljali.

Autor je u svom radu posebnu pažnju posvetio pitanju Vojne krajine u političkom, upravnom i gospodarskom pogledu. Do sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom došlo je tek 1881, ali su — kako je u svom radu pokazao Pavličević — ostala nerješena brojna pitanja, zbog kojih je došlo do nezadovoljstva s novom upravom.

Poklanjajući pažnju stranačkim odnosima u Hrvatskoj, autor je posebno istraživao uzroke sukoba između hrvatskih stranaka. Ti sukobi bili su osobito izraženi za vrijeme saborskih izbora u bivšoj Vojnoj krajini u travnju 1883, kada su »izbile na površinu« — istakao je on — »sve dotad prikrivene društveno-gospodarske i nacionalno-političke proturječnosti«. Na temelju analize izvora, zaključio je da je politička borba, koja je u Krajini započela izborima u travnju, a nastavila se u ljetnim mjesecima 1883, bila ne samo »jedan od uzroka narodnog nezadovoljstva« nego i »uvod u bunu u bivšoj Banskoj krajini, a povod su joj dali neredi oko skidanja grbova u Zagrebu i nemiri zagorskih seljaka potkraj kolovoza 1883«.

Uvodeći nas postupno u događaje koji su prethodili i prouzročili narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, autor je iscrpno i pregledno izložio zamršeni splet gospodarsko-socijalnih i nacionalno-političkih sukoba koji su rasli s mađarskim pritiskom.

Sukobi među strankama, u kojima su posebno bili aktivni pravaši, i protumađarska agitacija širili su se i jačali od 1880. do 1883. Protumađarsko raspoloženje izazvali su i pojačavali veliki porezi i mađarska nasilja Dávidove financijske uprave, koji su posebno stvarali nezadovoljstvo među seljacima.

Pritisak Mađara i mađarizacija osobito se očitovala postavljanjem dvojezičkih grbova koje je od 1882. Dávid postupno postavljao u nekoliko hrvatskih gradova. Kada su takvi grbovi, koji su uz hrvatski natpis imali i natpis na mađarskom jeziku, postavljeni na financijske zgrade u Zagrebu, došlo je do demonstracija i skidanja grbova. To skidanje grbova a zatim i zastava proširilo se potom po mnogim gradovima i selima u Hrvatskoj. Neredi, koji su trajali puna dva mjeseca, bili su, kako je pokazao Pavličević, početak narodnog i protumađarskog pokreta, u kojem su sudjelovali gotovo svi slojevi gradskog i zatim seoskog pu-

čanstva. Nemiri u Hrvatskoj uzbunili su javnost u Austro-Ugarskoj, tim više što je postojala opasnost da se prošire u Bosnu i Hercegovinu.

Na ministarskoj konferenciji u Beču 21. kolovoza 1883, čija je najvažnija zadaća bila sređivanje prilika u Hrvatskoj, u prisutnosti kralja Franje Josipa I, zaključeno je da se u Hrvatskoj uspostavi red i ponovno vrata skinuti dvojezični grbovi, čemu se odlučno usprotivio ban Pejačević i podnio ostavku. Odmah zatim, već 26. kolovoza 1883, započeli su seljački nemiri u Hrvatskom zagorju. Uzroci tim nemirima bili su, prema mišljenju autora, poglavito u socijalno-gospodarskim prilikama, a neposredni povod bilo je skidanje grbova. Pavličević, dakle, pokazuje da su nemiri zagorsko-prigorskih seljaka, osim socijalno-gospodarskih uzroka, imali izrazito političko obilježje: »Uz velike poreze, agrarnu krizu i lošu upravu, politički su uzroci bili najizrazitiji. Zapravo, pobunjeni su seljaci sve te uzroke povezivali i držali da su za velike poreze, pokvareno i podmitljivo činovništvo krivi Mađari i njihove sluge u Hrvatskoj — mađaroni. Zbog toga nemiri imaju izrazito protumađarski značaj. Tada seljaštvo prvi put jače ističe svoju nacionalnu svijest i pripadnost hrvatskom narodu. Može se reći da tada seljaštvo postaje značajan politički činilac s kojim će uskoro morati ozbiljnije računati sve političke stranke u Hrvatskoj.«

Autor zatim temeljito raspravlja o širenju nemira i pokreta u Hrvatskom zagorju i bivšoj Vojnoj krajini, demonstracijama u Zagrebu, te o pokušaju stvaranja međustranačke koalicije radi otpora mađarskom pritisku.

Nemiri u Hrvatskom zagorju i demonstracije u Zagrebu potakli su pokret u bivšoj Vojnoj krajini, koji je također imao političko i protumađarsko obilježje. Uzroke im autor isto tako nalazi u socijalno-gospodarskim prilikama. Ipak, iako su nemiri u Banskoj krajini bili prilično masovni i dolazilo je do brojnih i oštrih sukoba s vojskom i oružnicima, autor je pomnom analizom izvora utvrdio da »banovinska buna« nije imala značenje općeg i međusobno čvrsto povezanog ustanka, već su to bile više-manje spontane i neusklađene akcije.

Osim tih dvaju centara seljačkih nemira u Hrvatskoj (Hrvatsko zagorje i bivša Vojna krajina), autor je također istraživao nemire u krajevima oko Ogulina, Vrginmosta i Bjelovara, ali i manje izgrede u drugim područjima.

Raspravljajući na kraju o posljedicama narodnog pokreta u gradovima i selima u Hrvatskoj 1883, koji je kao što autor kaže, imao izrazito političko-nacionalno i protumađarsko obilježje, Pavličević je s pravom istakao da je tom prilikom nakon 1871. izbila ne samo hrvatsko-ugarska već i kriza dualističkog državnog uređenja uopće. Na kraju je pokazao da iako je hrvatsko-ugarski spor bio izglađen, mađarizacija se i dalje nastavila, a Nagodba je i dalje kršena. Ipak, kako kaže autor, narodni pokret 1883. označava u političkom i društveno-gospodarskom razvoju Hrvatske graničnu točku u drugoj polovici XIX stoljeća.

U opširnom i dobro rezimiranom zaključku autor je istakao osnovne rezultate svoga savjesno urađenog djela. Zaključak je rezimirao prema redosljedu poglavlja. Isti zaključak preveden je na njemački jezik.

Na kraju valja primijetiti da je inače dobro sastavljeni sadržaj autor razbio mnoštvom poglavlja i još više podnaslova, pa nije mogao izbjeći stanovita ponavljanja. Ipak, on je uspio temeljito istražiti, te nepristrano i slikovito izložiti svoj široko zasnovani rad koji dostojno ispunjava jednu prazninu u našoj historiografiji.

Petar Korunić